

A HOLNAP MELLÉKSZEREPLŐI EGY ÉVSZÁZAD TÁVLATÁBÓL

1908. szeptember elsején jelent meg Nagyváradon, Antal Sándor szerkesztésében A Holnap című antológia első kötete. Ismeretes, hogy a gyűjtemény – akárcsak a második könyv a következő évben – Ady Endre, Babits Mihály, Balázs Béla, Dutka Ákos, Emőd Tamás, Juhász Gyula és Miklós Jutka verseit tartalmazza. A Holnap-mozgalom irodalomtudományi feldolgozottsága alaposnak mondható. Az antológiákban elsősorban Ady Endre dominált, a többieket eleve mellékszereplőkké fokozta le a befogadó közeg. Babits és Juhász Gyula is csak az értők számára jelentett revelációt. Az irodalompolitika ügyes korifeusai azonnal igyekeztek is éket verni a szereplők közé, ami részben sikerült. (Pl. a duk-duk affér!)

A hét szerző közül vitán felül áll Ady, Babits és Juhász Gyula költői értéke. A többi szereplőre, főleg a két szerkesztőre az évtizedek során egyre sötétebb árnyék vetült. Vitára legfeljebb Balázs Béla (1884–1949) személye és szépirodalmi életműve adhat okot. Egyesek őt is, a tekintélyes német, szovjet és végül magyar filmesztétát, filmintézmények vezetőjét, az ismert, noha kellőképpen nem méltányolt költők közé sorolják. Ez azonban egyáltalán nem bizonyos. Ma is többen vannak, akiknek Balázs Béla – Lukács Györgyöt idézzük – nem kell, noha a többiekkel szemben előnyt élvez azáltal, hogy életműve a szocialista érában kiemelt kutatási feladat volt, több könyve jelent meg, mint mellőzött holnapos társainak együttvéve. K. Nagy Magda jóvoltából monográfia is készült róla. (Balázs Béla világa. Bp. 1971), de ez sem gerjesztett nagyobb olvasottságot, szélesebb ismertséget. Balázs Bélát a filmművészet világában jobban ismerik és méltányolják filmesztétikai tanulmányai okán, a Valahol Európában című film révén, s nem utolsó sorban azért, mert ő alapította a Magyar Filmtudományi Intézetet. Néhány éve, Leni Riefenstahl halála óta ismét többször emlegetik, minthogy a legendás német rendező több filmjének forgatókönyvét is Balázs írta, s ráadásul – a beavatottak szerint – intim kapcsolat fűzte a berlini olimpiáról készült híres film alkotójához, Hitler későbbi „házi” filmrendezőjéhez. Jellemző, hogy a Nemzeti évfordulóink 2009 című kiadvány a róla szóló megemlékezéshez csatolt irodalomjegyzékben kizárólag filmművészeti dolgozatokat ajánl figyelembe. Jártasabb zeneértők azt is tudják, hogy Bartók a nőfaló Balázs misztériumát vette alapul a Kékszakállú herceg vára operájához, s talán még az is ismeretes előttük, hogy a Cinka Panna című daljátéka, Kodály zenéje ellenére, megbukott. Hiába látott napvilágot 1945 után a Kossuth-díjas írónak számos könyve, köztük nagyra értékelt önéletrajza (Álmodó ifjúság, 1946) vagy a Napló két vastag kötetben (Bp. 1982), költészete továbbra sem szervült a magyar líra törzsanyagába. Ez leginkább két okra vezethető vissza. Az egyik az, hogy pályája elején, az első világháborút megelőző időben írott költeményei – néhány népdalparafrázis, népdal-imitáció kivételével – elvont, sőt spekulatív darabok, már születésük idején is szűk körben találtak olvasóra. Pomogáts Béla szerint „nem egyszer az irracionista bölcséletnél keresett választ kérdéseire.”¹ Jellemző egyébként, ezt maga Balázs jegyezte fel naplójába, hogy hónapokkal az első A Holnap antológia megjelenése után, amikor személyesen megismerkedtek, Ady nem kapcsolt, hogy az antológiában együtt szereplő költőtársával találkozott.² A másik ok az, hogy Balázs 1919-ben kommunistaként emigrált, s 1931-ben a Szovjetunióba költözött, ahol bolsevista szellemben Sztálint, a Vörös Hadsereget dicsőítő rossz agitációs verseket írt. Talán a pályakezdő esztéta szólalt meg benne tétován, amikor már itthon, 1945-ben kiadott összegyűjtött verseinek előszavában életútjáról szólva e sejtését vetette papírra: „De különböztessünk: ez az út nem művészi, hanem emberi fejlődés útja. A sötétben rettegve tévelygő költő siráma poézisnek lehet hatalmasabb, szívhez szólóbb, esztétikailag lehet tökéletesebb, mint világos, biztos partra szállt költő dala. Nem azt mondom, hogy újabb verseim mindig jobbak a régieknél.”³ A mi nemzedékünk még találkozott egy-két versével a gimnázium negyedik tankönyvében. (Tábornok mellett, Vörös őrségen stb.).

A korszakkal foglalkozó irodalomtörténészek keserűen nyugtázzák, hogy A Holnap antológiák szerkesztőinek, Antal Sándornak és Kollányi Boldizsárnak a neve szinte teljesen kiesett az irodalmi eszméletből, csak

1./ POMOGÁTS Béla: *Az újabb magyar irodalom 1945-1981*. 364. p.

2./ BALÁZS Béla: *Napló 1903-1914*. Bp. 1982. 482.

3./ *Felderítő jelentése*. In: *Az én utam*. Bp. 1945. 2.

lexikonok tartják számon őket, illetve Kollányit újabban még azok sem. Jelentőségükhöz méltóan talán csak Bóka László számolt velük. „Antal Sándor is, aki mint szépíró nem jelentéktelen munkát végzett, s Kollányi Boldizsár is megérdemelné, hogy egy szakdolgozat foglalkozzék problematikus, de jelentős munkásságukkal...” írta már az 1950-es években.⁴ Ehhez képest a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon Antal Sándornak nem szentelt önálló szócikket, neve után egy csillag jelzi, hogy megemlítték az Ady Endre Társaság szócikkben.⁵ Az 1980-as években a Kollányi életútját bemutató dolgozat megszületett,⁶ azonban Antal Sándor nem részesült ebben a figyelemben. Egy fontos emlékezésen kívül, mely pozsonyi éveivel és tragikus elhurcolásával foglalkozik, ezen kívül, sajnos, kevés adattal, szinte semmi nem jelent meg róla.⁷

Antal Sándor (1882–1942?; 1944?) A Holnap antológia szerkesztése idején 26 éves, de nyilvánvalóan már tekintélyt szerzett magának Nagyváradon, ha olyan kényes ízlésű intellektuelek, mint egyetemi társa, váradi barátja, Juhász Gyula, rábízta, kezébe adták az antológia összeállítását! Juhász így emlékezett rá: „Egy néhai kabaré vár, ahol órákon át beszélgettem – egy pikoló fekete mellett – a doktor úrral, aki most Stockholmból visszakérült Nagyváradra, és aki az élet bölcse és művésze volt egy személyben. Mindenhez értett, még a nőkhöz is.”⁸ Antal még ekkor nem volt hivatásos író vagy újságíró, a szobrászat, pontosabban annak a kisplasztikai változata érdekelt (Telcs Ede tanítványa volt Budapesten!). Főleg német filozófusokról készített plaketteket. Alkalmanként cikkezett fővárosi lapokban is, de csupán egy-két önálló munkája jelent meg (Mozaik, 1904; Akik ma élnek, 1905) és egy röpirat állt mögötte.⁹ Érdemes lenne alaposan utánanézni, vajon Ady ismerte-e ezt a marxista szellemben fogant, párbeszédese formában írott agitációs anyagot, ami szinte prózai előzménye az ő nem sokkal később keletkezett Proletár fiú verse c. költeményének. Antal röpiratában a kőműves apa munkásöntudatra neveli fiát. Felvilágosítja az igazi hazafiságról, az igazságtalan törvényekről, a tőke mindenhatóságáról, az osztályharcról stb. A győzelem nem marad el, „de az nagyon sokára lesz” – ezek az apa utolsó szavai. Antal már ekkor szociáldemokrata, sőt marxista vétezettséggel rendelkezett. Nem lehet kizárni, hogy Ady tőle értesült a marxi tanokról, hiszen kapcsolatuk az irodalomtörténet szerint erős, mindvégig baráti volt.

A kultúrbotrányt nemcsak a versek, sőt, inkább a szerkesztőnek az antológia költőiről írott ilyesfajta szavai okozták: „Ezek se udvarolnak nagyon a tisztas közönségnek. Nyíltan kinevetik a burzsoá morált és negligálják az összes polgári szentségeket. Tapsot ma sem várnak, de nem is kapnak. Csak nyugtalanság kél szavaik nyomában.”¹⁰ Arról megoszlanak az utólagos vélemények, hogy világosan felismerte-e az egyes költők jelentőségét, mindenesetre Adytól 39, Babbitól 5, Balázs Bélától 3, Dutkától 15, Emödtől 8, Juhász Gyulától 12, Miklós Jutkától 6 verset hozott. „A Holnapban elintézett problémák (Ady, Dutka) is szerepelnek. Olyanok is, akikről nehéz véleményeket kockáztatni. Ezek féltékenyen odaálltak jövődjük elé. Ezek a Holnap Anonymusai. De van két bizonyos embere a Holnapnak: Miklós Jutka és Emöd Tamás.”¹¹ Ehhez képest rosszul adta meg Miklós Jutka születési évszámát, és 1904-es kötetének címét is elvettette. (Költemények és nem Versek!) A Várad szellemi életével foglalkozó írók sajnálták, hogy ezután rövidesen ismét Skandináviába utazott tanulmányútra, ahol éveket töltött (többek között szobrászatot tanult), s csak 1913-ban tért vissza a városba. 1914-től a Nagyváradi Napló munkatársa, remek írásai, képzőművészeti szervezőmunkája, távollétében színházi bemutatója (A Mester, 1912) révén rövidesen ismét a váradi szellemi elitcsapatban töltött be vezérszerepet. Jorru története című elbeszéléskötete (1913) komoly figyelmet vont magára, Rákosi Jenő is méltatta. 1917-ben önálló füzetben válaszolt Ágoston Péternek A zsidók útja című röpiratára.¹² Mint ismeretes, Ágoston idézett munkájában individualizmussal, pénz-hajhászással stb. vádolta a zsidóságot, s a háború utánra egy nagy antiszemita hullámot jósolt, ezért azt ajánlotta a zsidóknak, hogy asszimilálódjanak, méghozzá ne formálisan. Antal vele ellentétben semmi veszélyt nem érzett, indulatosan utasította el Ágoston helyzetelemzését és javaslatait. „A gondolkodásom valóban individuális, és ezért az antiszemitizmustól nem félték Magyarországon egyetlen becsületesen dolgozó zsidót sem.”

4./ BÓKA László: *A magyar irodalom története a XX. században. Egyetemi jegyzet*, 1960. 24.

5./ 1. kötet. A-F. Bukarest, 1981. 67.

6./ BAKÓ Endre: *Kollányi Boldizsár arcképe*. A Bihari Múzeum IV-V. Évkönyve. Berettyóújfalú, 1986. 283-296. Klny. is!

7./ BIHARI Mihály: *Antal Sándornak, a Holnap antológia szerkesztőjének pozsonyi élete és mártírhalála. Irodalmi Szemle*, 1969/6. 532-534.

8./ *A Holnap városa. Nagyváradi Napló* 1914. márc. 25. ill.: JGYÖM 5. 500-502.

9./ *A munkás fia Felvilágosító beszélgetések az öntudatos szervezett munkásság gyermekei számára, Nagyvárad*, 1907.

10./ *A Holnap. Nagyvárad*, 1908. Bevezető, 8-9.

11./ *A Holnap. Nagyvárad*, 1908. Bevezető, 8-9.

12./ *A magyar zsidóság jövődje. Felelet dr. Ágoston Péter nagyváradi jogtanárnak. Nagyvárad*, 1917.

1919 februárjában, amikor létrehívták az első Ady Társaságot Nagyváradon, Nadányi Zoltán javaslatára egyhangúlag őt választották elnöknek.¹³ Pedig akkor már búcsúzóban volt Váradtól, Budapestre készült, ahol a Vörös Újság belső munkatársa lett. Az alig két hónapot élt váradi Ady Társaság vezető embereit a történelem vihara ideoda fújta. Tabéry Géza egykori ügyvezető elnök utóbb már maliciózan fogalmazott: „...Ilyen légkörben érthető volt Antal Sándornak, a megalakult Ady Társaság frissen választott elnökének az a harcias szólama, hogy ha elfogynak a székely hadosztályok löszerei, akkor majd az Ady Társaság fogja gépfegyverek helyett röpiratait lezúdíítani a megszállt erdélyi városokba. Áprilisban aztán bevonult a román hadsereg Nagyváradra is. Antal Sándor, az Ady Társaság elnöke akkor már túljárt hetedhét határon. Ő volt az utolsó bölény a diadalmas A Holnap gárdából a Körös-parton. Itt hagyott bennünket, a szukreszcenciát, a folytatást, A Holnap széthullását követő rügyeket. Azt se mondta, amit pedig egyébként sűrűn szeretett citálni Adytól: „Őrzők, vigyázatok a strázsán.”¹⁴ Antal Sándor azonban később is szeretettel gondolt Tabéry Gézára, verset is intézett hozzá: (Köszöntés Hiccingából) Menekülnie kellett, végül az új csehszlovák államban, Pozsonyban kötött ki, ahol 1921-től a Nemzeti Kisebbségek, 1923-tól a Népújság szerkesztője volt. Némi meglepetésre egy verseskötete látott napvilágot (Garabonciás ének, 1924). Versei lazán szerkesztett szövegek, voltaképpen prózaversek, itt-ott rímekkel megspékelve. Egy-két váratlan metaforát, furcsa allegóriát nem számítva kevés művészi hozadékkal, inkább dokumentumértékükkel hatnak. Bizonyos például, hogy volt börtönélménye (Körséta). Antal Sándor nehezen illeszkedett bele az immár szlovák főváros, Pozsony magyar irodalmi világába. Egy kissé burkoltan számot vetett ugyan egykori szerepével, de versei többségéből a fáradtság és a bizonytalanság árad: „Féltem megnézni tegnapi énem szemét, / mert hát hogyha él még, és nem merem újra megölni.” (Viaskodás a halottal – Károlyi Mihálynak). Sőt, talán nem állunk messze az igazságtól, ha A mi bűnünk című költeményét egyfajta megbánásnak értelmezzük. Többnyire árvaságát, öregségét panaszolja, pedig csak negyvenes éveinek elejét élte. Sokáig azt lehetett tudni róla, hogy 1944-ben koncentrációs táborban végezte, de Bihari Mihály emlékezése kételyeket ébreszt. Eszerint a fasiszta Szlovákiából már 1942-ben elhurcolták, és valószínűleg még akkor kioltották az életét. Ez lett a sorsa Svédországban született, Nagyváradon maradt Hjalmár nevű fiának is, akinek a Korunk folyóiratban jelent meg néhány verse. Horváth Imre emlékezése szerint a kis törekeny fiatalembert az elsők között vitték el a Sonnenfeld nyomdából, ahol dolgozott.¹⁵ Munkásságának felmérésére, feltámasztására nem akadt vállalkozó az 1945 után is Pozsonyban élő szocialista szellemű magyar írók közül sem. Ebben talán közrejátszott az is, hogy Antal öregségére állítólag elveszítette harci kedvét, és egy izgalmas kártyapartit, egy jó szivart többre becsült, mint egy forradalmat.

A Holnap második kötetét Kollányi Boldizsár szerkesztette és írta hozzá a bevezető tanulmányt. (Ady 15, Babits 14, Balázs 15, Dutka 15, Emőd 13, Juhász 15, Miklós 15 verssel volt jelen) Kollányi (1874–1921) mérnök volt Nagyváradon, amúgy autodidakta esszéista és filozófus, ennek minden hátrányával. (Helyesírási készsége például döbbenetesen fejletlen!) Olvasott marxista műveket, de Kollányinak fogalma sem volt a marxizmus lényegéről. Király István méltán nevezte „jókais regényhősnek”, s pontosan látta, hogy eklektikus világképet képviselt, s „egy parasztságra építendő kispolgári demokráciát”.¹⁶ A Szombathelyről érkezett Káplai Boldizsár valóban jókais regényhős volt! Tizenkilenc éves korában, mint a Vasvármegye lap belső munkatársa, leleplezte egy grófnő gyermekgyilkossági kísérletét, húszéves korában pedig hősként ünnepelték, mert Zanaton, a tűzvész idején kétszer is behatolt egy égő házba, hogy kimentse a tulajdonos értékeit. Nagyváradra 1898-ban került, mint kataszteri mérnök, de csak 1905-től vett részt a város szellemi életében. Hiteles tanú, Dutka Ákos így emlékezett rá: „Feltűnt körünkben Kollányi Boldizsár kataszteri főmérnök, lelkes, de zavaros elméletű forradalmár. Adyval összebarátkozik. Csodálatos módon hamar közel férköztek egymáshoz. Kollányi azok közé a ritka emberek közé tartozott, akit Ady a szívéhez eresztett, bizalmával tüntetett ki, s akinek sokszor megnyilatkozott: magyarok voltak...”¹⁷ Kollányi tagja volt a nagyváradi szabadkőműves páholynak, ahol több felolvasást tartott. Zavaros gondolkodásmódját dokumentálja az antológia elé írt itt-ott provokatív előszó is. „Alig fél esztendeje jelent meg első antológiája A Holnapnak, és olyan irodalmi kavargás támadt utána, aminőre külföldön is kevés példa van. Fél

13./ Az Ady Endre Társaság megalakult. Nv, 1919. febr. 20. 4.

14./ A váradi irodalom alkonyodása. In.: A „Nagyvárad” hatvanéves jubileumi albuma. Oradea, 1930. 53-57.

15./ Szitálatlan homok között megcsillanó aranysemek. In: Igaz Szó, 1971/10. 542.

16./ KIRÁLY István: Ady Endre. I. Bp. 1970. 596-597.

17./ DUTKA Ákos: A Holnap városa. Bp. 1955. 180.

év óta majd nap-nap után foglalkoznak pró és kontra a modernekkel, dekadensekkel, holnaposokkal stb. Kétszer hullt ránk az áldás, a Magyar Tudományos Akadémiáról, Petőfi és Kisfaludy Társaságok dísz- és közgyűléseiről; fővárosi és vidéki folyóiratok, lapok és kiadványok vezércikkekben, tárcákban és egyéb rovatok alatt feküdtek ránk, de kevés helyen törtek mellettünk lándzsát.¹⁸

Kollányinak a baloldalhoz közelálló polgári radikalizmusa azonban ingatagnak bizonyult. Az első világháború kitörésekor már betöltötte negyvenedik életévét, s több jogcímen felmentést kaphatott volna, ám ő bevonult önkéntesnek, és géppuskás huszár hadnagyként végigharcolta a háborút, szinte az első naptól az utolsóig fegyverben volt, még sebesülése után is visszatért. Ez a lépése sok elvbarátját megdöbbentette, úgy tartották, hogy feladta a progresszió szolgálatát, s helyette a feudalizmust erősítő nacionalizmust választotta, besorozták az ún. második reformnemzedék árulói közé. Kollányi azonban úgy gondolta, hogy aki háborús helyzetben nem segíti hazáját, az az ellenség malmára hajtja a vizet. Ráadásul meg volt róla győződve, hogy a háború után nagyobb esélyei lesznek a társadalmi haladásnak. 1916-ban váratlanul megjelent egy verseskötete *Vérfoltok* címen. (Alcíme: *Énekszó a fürgetegben*) A kötet egyetlen élményforrása a háború, a frontszolgálat, pontosabban azok az intellektuális kételyek és „fázások”, melyeket végül romantikus pátozzsal legyőzött. „Asszony, gyermekek hiába kértek: / Égő ereje van a vérnek! / Ilyen a fajtám: / Követ hajíts rám!” (*Vállalkozáskor*) Az egykor szabadkőműves, vallástagadó, forradalmi hangokat pengető Kollányi – mint a versek lírai alanya – visszatalált a császár, a német fegyverszövetség, az anyaszentegyház és a „turáni álm”, végső soron a miszticizmus szolgálatába is. Esztétikailag gyöngécske költeményei között akad egy-két lélektanilag hiteles pillanatot rögzítő: a katona időszemléletében nincs jövő, csak múlt és jelen, de a versek eszmeisége a hivatalos háborús ideológia szintjén rekedt.

Egy zavaros, művészileg értéktelen darabjában az egykor istenítt barátba, Adyba is belecsípett. Nem kétséges ugyanis, a *Néró* című költeményben Adyra utal az a bizonyos Gém az Olimp alján, aki bedől egy sereg csacska csókának, a hazátlan, piaci csalfa népnek, amely hízelegve hódoló lármát csap körülötte. A Gémnek tetszik is a vezérszerep, de csak addig, míg nem jár bajjal. Akkor elhagyja őrhelyét: „Jaj-jaj, nekünk szép betegeknek: / Karmunk és torkunk elkopott! / Szólt, szállt, s a hívő szent seregnek / – Akkor is, most is – / Csak hulló, bő áldást hagyott.” A vén Főnix viszont (ez nyilvánvalóan ő maga), midőn fészket bántani kezdték, tüzet lopott a fészekbe, és sohasem hallott melódiákat kezdett dalolni. Hogy az allegória Adyt és őt rejti, azt megerősíti egy hozzá írott *Dutka-levél* is.¹⁹ Hogy Ady mit tudott Kollányi pálfordulásáról, arról nincs adatunk. A verseskötetet több kritikus érdeme felett dicsérte, köztük Juhász Gyula és Móra Ferenc. De Nadányi Zoltán és főképp Schöpflin Aladár joggal állapította meg, hogy azon a ponton, ahol az igazi költészet kezdődik, Kollányinak meg kellett állnia. Tetszett azonban a kötet Rákosi Jenőnek. Ezek után az sem véletlen, hogy Kollányi 1917-ben a fronton megmintázta Tisza István plakettjét. Ezzel a gesztussal végleg átevezett a túlsó partra! Amikor 1918. november 12-én főhadnagyként leszerelt, bár „orvosilag megvizsgáltatott, és egészségesnek találtatott”, a kortársak emlékezése szerint a bevonult délceg férfi helyett egy szenvedő tekintetű, megöszült öregember öltözött civilbe. Dokumentumok bizonyítják, hogy az őszirózsás forradalmat vállalta, több régi barátjával felvette a kapcsolatot (Jászi Oszkár, Szende Pál stb.). Hogy a Tanácsköztársaságról miképp vélekedett, arról nincs tudomásunk. Rákosi Jenő emlékezése szerint 1919 őszén készen állt arra, hogy részt vegyen a megszállt területeket, konkrétan Nagyváradot visszafoglaló rohamcsapatban.²⁰ Rákosi szerint egy nagy eredeti filozófiai munkát is hátrahagyott.²¹ Pontosan illik rá Király István megállapítása: „nem lett belőle az elveknek a hőse, a történelem rángatottjaként élt, s nem mint formálója.”²² Tegyük hozzá: mint legtöbb kortársa!

1919 februárjában megalakult az Ady Társaság Nagyváradon, Antal Sándor elnökletével. Az alakuló ülésen tiszteletbeli tagokat is választottak. Babits Mihályt, Juhász Gyulát, Dutka Ákost és Emőd Tamást. (1888–1938) De a Budapesten élő Emődöt csak szótöbbséggel. Ezt Emőd hamar megtudta és sértődött levelet írt Váradra, amelyben pózolva lemondott a tagságról.²³ Leveléből megtudjuk, hogy Antal Sándor, Gara Ákos, Zsolt Béla és egy Grünwald (?) nevezetű költő szavazott ellene. „Avval érveltek bevélasztásom ellen, hogy én császárt és

18./ Számadás. *A Holnap*. Nagyvárad, 1909. 11.

19./ BAKÓ i. m. 291.

20./ RÁKOSI Jenő: *Emlékezések III.* k. 45. Bp. 1927.

21./ *Budapesti Hírlap*. 1921. ápr. 9. Ez az egyáltalán nem nagy és nem eredeti filozófia munka birtokunkban van.

22./ KIRÁLY i. m.

23./ Emőd Tamás levele az Ady Endre társaságnak. „Nagyvárad”, 1919 márc. 1. 2-3.

királyt dicsőítő poéta voltam a háborús évek alatt, és hogy Ferenc Jóska ládájából címmel reakciós, aulikus és opportunus könyvet adtam ki.” Fölényeskedve mentegetőzik, miközben az említett poétákat degradálja, és Ady barátságával kérkedik. Másnap Zsolt Béla válaszolt, mondván, nem Antal Sándor indoklása miatt szavazott Emőd ellen, hanem mert „meggyőződéssel vallottam és vallom, hogy Emőd Tamás kevéskarátos költő, hogy Babits Mihály és Juhász Gyula társaságát nem érdemli meg.”²⁴ Zsolt elismerte, hogy Emőd „A Holnap idejében tehetséges, bár erősen utánérző verseket írt”, de aztán eladta magát a kabarénak, suta félprózákat írt „a buta vidéki lányokról”. (Nem átalott cselédkuplékat írni, amin jót röhögött a hájas pesti polgár, aki egyenként az igazi műveltség tekintetében nem állt a faluról felkerült cselédlányok felett! B. E.) S bár Emőd nem uszított a háborúra – állapítja meg Zsolt –, de kultuszt csinált neki. Végül beszámol róla, hogy 1918 nyarán meglátogatta Adyt Csucsán, s Adynak az volt a véleménye, hogy Emőd elzüllött. Később Emőd is számot vetett művészi megalkuvásával: „... én is költő akartam lenni: / de tényezőzni kellett.” (A régi szeretőmnem). Még egy golyóváltás következett, az Emődé ismét fellengzős, a Zsolté viszont számon kérő: Emőd Tamás megígérte egy háborús versében, mint katonának, „hogy ha majd egyszer visszajövök, hát virágot szór elém az utca porába. Hát hol a virág, Emőd Tamás?”²⁵ E vitát azért idéztük, mert magában rejtette, megelőlegezte Emőd későbbi problematikus irodalomtörténeti megítélését. A sokgyermekes berekböszörményi Fleischer kocsmáros fia valóban tehetségesnek látszott, formaérzéke minden esetre feltűnően fejlett volt. A fiatal váradi újságíró, az Ady mellé szegődött kezdő költőt A Holnap antológiák tették ismertté, Ady verset is dedikált neki. 1915-ben Debrecenben kapott katonai kiképzést, leszerelése után Budapestre távozott, és kabaréíró lett. Költészete hullámzó színvonalú, de szülőfaluja és a kilenc gyermekének élő, magukat szétosztó szülők mindig tiszta művészi alkotásokra, vallomásokra ösztönözték. A berekböszörményi emlékek az Emőd Tamás versei (Nv., 1939) című posztumusz kötetben rendeződtek egységes ciklusba, s nyerték el végső formájukat. Kár, hogy legfrissebb kötetéből éppen ezek az értékes versek kimaradtak.²⁶ A Holnapot és az Adyt ünneplő költeményei szerencsére napvilágot láttak. Operettjei közül a legnépszerűbb a Szív küldi szívnek szívesen.

A nagyváradi gyökerekhez, A Holnaphoz a legerősebb szálakkal a nagy kort megélt Dutka Ákos (1881–1973), Ady váradi éveinek legautentikusabb tanúja ragaszkodott. Ő nemcsak versekkel, de egy memoárral is áldozott az elhíresült vidéki irodalmi kezdeményezésnek (A Holnap városa, Bp., 1955). Már 1904-ben verseskötete jelent meg, a Vallomások könyve, s ez alapján Fülep Lajos nagy jövőt jósolt neki. De hírnevét az antológiák kapták szárnyra. Dutka egy-két szimbólumot, motívumot felismerhetően átvett Adytól, s bár Ady „kegyosztó” módon méltányolta művészetét, de a Föld meg a város kötetéről szólva a maga utánzói között jelölte ki a helyét.²⁷ Barátságuk valamikor, valamiért (talán ekkor és ezért, vagy a duk-duk affér miatt?) megtört. Ezt ugyan Dutka sohasem vallotta be expressis verbis, de abból lehet rá következtetni, hogy könyvében hitelesen és nagy megjelenítőerővel idézte meg a fiatal nagyváradi Adyt, viszont a költő utolsó tíz évéről csak általánosságokat mondott, egyetlen dokumentumot sem tudott idézni kapcsolatukat bizonyítandó. Néma maradt 1916-ban, amikor Dunántúli (Rákosi Jenő) ismét megtámadta Adyt, ekkor Tiszántúli (Mariay Ödön) védte meg. Egy interjúban bevallotta, hogy bár 1918 őszén már ő is Budapesten élt, ám egyszer sem látogatta meg a beteg Adyt. Viszont egyike volt annak a kevés magyar poétának, aki az ország első világháborús szerepét, a német katonai szövetséget az első perctől tragikusnak tartotta a magyarság számára! Ebben hű maradt nagy példaképéhez! Harci indulók helyett békeverseket írt. „Hárfán orkánok trombitáját / Zengesse más. Költőnek nem szabad” (Ajánlás) Király István mégis, talán félreértésből, talán kellő ismeret híján, szinte háborús bűnösnek bélyegezte a halk szavú, impresszionista költőt.²⁸ Dutka az őszirózsás forradalmat szívből támogatta, de a Tanácsköztársaságot éppúgy elutasította, mint a fehérterrort. „Fehér dögkeselyűk keringnek az égen, / Vad vörös sakálok bujdosnak az éjben” – írta 1920-ban Hallgasatok, varjak című költeményében, egyértelműen a két szélsőségre utalva, melyeknek közös bölcsője a háború. 1929-ben Ady védelmére kelt a Kosztolányi szította vitában, s bizony jól odamondogatott Kosztolányinak és Karinthynek. A magyar szó farizeusainak nevezte őket, akiket Hatvany Lajos pénze „dédelgetett fel a magyar

24./ Válasz Emőd Tamásnak. „Nagyvárad”, 1919. márc. 2. 2-3.

25./ Polémia az Ady társaság körül. „Nagyvárad”, 1919. márc. 9. 2-3.

26./ RÉZ Pál szerk.: Egy másik csillagon, Bp. 2000.

27./ A föld meg a város. Dutka Ákos verseskönyve. Nyugat, 1908. júl. 1.

28./ Intés őrzőkhöz. Bp. 1982. I. k. 42.

Parnasszusra.”²⁹ Mert a Váradról indult lírikus Ady halála után egyik, ha nem legfontosabb feladatának tartotta az Ady-kultusz ébren tartását és továbbmélyítését. A két világháború között egyetlen kötete jelent meg, a Cédrusfa csellón (1934). Ennek alapján kínálták meg 1935-ben a Petőfi Társaság tagságával, amit a költő – némi meglepésre – elfogadott. Ő maga újságírással kereste kenyerét, majd nyugdíjasként visszavonult Máriaremetére.

1945 után 1953-ig hallgatás övezte, akkor egy véletlen kapcsán került ismét az érdeklődés fókuszába: Elereszt a puszta című versét Ady ismeretlen, megtalált költeményeként ünnepelték. Az irodalmi szenzációt Földessy Gyula, mint Ady-szakértő is „hitelesítette”, holott a Dutka-vers megjelent A Holnap antológia első kötetében. Az irodalompolitika gyorsan élt a szerencsés lehetőséggel, az előkerült költőt – szerep és mű egyensúlyát felrúgva – azonnal bekapcsolta az átpolitizált irodalmi élet vérkeringésébe. A holnaposok, köztük a még élő Dutka szerepét teleologikusan a szocialista költészet előzményének tüntették fel. Az idős költő nem sokat tehetett ez ellen, újra megjelenő kötetei arról tanúskodnak, hogy gondatlan, a szöveghamisítást is vállaló szerkesztők kezébe került. Korábbi forró magyarságméltányát megvalló, a szocialista gyakorlatot szatirizáló darabjait mellőzték, versbeszéde amúgy is fellazult, s talán már ő maga is hinni kezdte, hogy Ady a szabadság szárnyán a versi jelenbe készült szállni. Sok költeményt szentelt Ady és A Holnap emlékének, ezek száma egy kisebb kötetre rúg. Egy részük gyenge, esztétikai értékmozzanatok nélküli alkotás, de a gesztus mindig őszinte.

Időközben az is kiderült, hogy nem őt illeti meg „az utolsó holnapos” cím, amivel felruházták. Erre ugyanis az antológiák egyetlen költőnője, Miklós Jutka (1884–1976) formálhatott jogot.³⁰ Tudjuk, Antal Sándor rossz jósnak bizonyult, amikor őt A Holnap „bizonyos emberének” nevezte. A Militzer Júlia néven, Berettyóújfalu-ban született költőnőnek 1903-ban jelentek meg első versei a Budapesti Naplóban, s Vészi Józsefék a fiatal lányt már nagy költőnek vélték akkor, amikor Adyt meg csak amolyan vidéki verselgetőnek, ám első kötetéről Adyval írtak kritikát. Ady ugyan felrótta neki, hogy Szapphót játszik és más poétákat „utándalol”, de „megkövetelheti, hogy meghallgassák, ha dalol.”³¹ Miklós Jutka nem sokat tanult az egyetlen kritikából, mert második könyve most már teljesen Ady modorában fogant. (Élet őfelsége, Nv., 1908) A plágium vádja alól egyedül Juhász Gyula próbálta tisztázni. Némi ismertséget és elismertséget az antológiák szereztek neki is. Kosztolányi például úgy vélte, hogy Ady, Juhász Gyula és Balázs Béla mellett „a hárfalelkű Miklós Jutka ígér legtöbbet.” Ő azonban 1910-ben Amerikába utazott, ahol fényképészetet tanult, majd hazatérve Nagyváradon műtermet nyitott. Kései vallomása szerint az amerikai életforma, „a New-York-i harry up” megölte benne a költőt. „Haldoklik bennem a rímek hada, / A rövidnyarú, szárnyas álom. / Haldoklik bennem, haldoklik a dal, / És én halálát nem sajnálom.” (Carmen lugubre) A háború alatt, főként 1918-19-ben szerepet vállalt Nagyvárad irodalmi és társadalmi életében, az Ady Társaság alelnökévé választották. Még részt vett a romániai magyar irodalom megalapozásában, mint a Magyar Szó munkatársa, s Kaffka Margitról írt remek esszét. De 1920-ban Berlinbe ment, majd 1924-ben Párizsban kötött ki, ahol a Montparnasse-on nyitott fényképésműtermet, s férjhez ment Franz van de Bussche flamand mérnökhöz, akivel egy idő után (a férj háborús gázmérgezése miatt) mediterrán éghajlatra kellett költözniük. Marokkóban telepedtek le, a költőként elnémult Miklós Jutka az 1960-as években ott vette fel az érintkezést a magyar követséggel, s ekkor még egyszer kapcsolatba került a hazai irodalommal. A Magvető Könyvkiadó egy verseskönyvét is megjelentetett (Visszaölel a föld, Bp., 1971). Ez filológiaiag teljesen megbízhatatlan, gondatlan szerkesztés. Aztán halálhírért költötték, holott matróna korban, 92 évesen halt meg, immár francia földön, ahová férje halála után visszaköltözött. Az irodalomtörténet mint tehetséges pályakezdőt és mint Ady Endre szatelitjét tartja számon. De A Holnap körképe vele teljes.

29./ A „Meztelen király” aprószentjei. A Toll. 1929. aug. 4. 17-19.

30./ Életútjának részletes feloldozása: BAKÓ Endre: A Holnap asszonya. In: Rejtett vízjelek. Db. 2008. 37-58.

31./ Miklós Jutka költeményei. Budapesti Napló, 1905. márc. 24. 9.